

สยาม กิ่งเมืองเก่า, หอมหวล บัระภา, 2558. “อโรคยศาล: ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ
ในจังหวัดขอนแก่น” ใน วารสารวิถีสังคมมนุษย์. ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน.
หน้า 56-78.

อโรคยศาล: ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ในจังหวัดขอนแก่น¹

AROGYA SALA: Tradition Ceremony Beliefs
of Community in KHON KAEN Province

สยาม กิ่งเมืองเก่า²

หอมหวล บัวระภา³

ที่มาภาพ : <http://www.pixpros.net>

- ¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ในหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เรื่อง อโรคยศาล: ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ในจังหวัดขอนแก่น
- ² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร. ประจำสาขาวิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ที่เกี่ยวกับ อโรคยศาล ของชุมชนจังหวัดขอนแก่นในปัจจุบัน วิธิตำเนินการวิจัย โดยศึกษาข้อมูลมาจากเอกสารและข้อมูลจากภาคสนาม ลงพื้นที่สำรวจ สังเกต สัมภาษณ์ กลุ่มผู้รู้ในชุมชน ผู้ปฏิบัติและบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยใช้แนวคิดพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนา มหายาน และทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ พื้นที่ในการวิจัยคือ 1. กู่ประภาชัย บ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น 2. กู่แก้ว บ้านหัวสระ ตำบลดอนช้าง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น นำเสนอผลการวิจัย แบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่าอโรคยศาลทั้งสองแห่งนั้นเป็นพุทธศาสนสถานแบบมหายาน ได้ถูกสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 โดยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เพื่อเป็นสถานที่สำหรับ ประกอบพิธีทางพุทธศาสนาและรักษาโรคให้กับคนในชุมชน โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับพระ ไกสยคุรุซึ่งเป็นพระพุทธรูปในคติความเชื่อของพุทธศาสนิกายมหายาน คล้ายกับสถาน พยาบาลในปัจจุบัน ภายหลังจากที่มีกลุ่มคนวัฒนธรรมไทย-ลาว เข้าไปตั้งชุมชนหมู่บ้าน ใหม่ในพื้นที่บริเวณรอบ “อโรคยศาล” จึงถูกใช้เป็นศาสนสถานของพุทธแบบเถรวาท และ เริ่มมีประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ เกิดขึ้น ทุกๆปี สำหรับกู่ประภาชัย ชาวบ้าน นาคำน้อยและใกล้เคียง จะจัดงานประเพณีสงกรานต์ในเดือนเมษายนขึ้นในช่วงวันขึ้น 13 ค่ำ ถึง 15 ค่ำ เดือน 5 โดยมีพิธีกรรมทำบุญบวงสรวงกู่ประกอบความเชื่อในผีและบรรพบุรุษ ซึ่งสำหรับกู่แก้ว บ้านหัวสระ ชุมชนบ้านดอนช้าง งานประเพณีบุญกุ่มฮ้อย ซึ่งจัดในวันที่ 6 เมษายน ของทุกปี แต่เป็นพิธีกรรม รำบวงสรวงผี ซึ่งจัดทำโดยกลุ่มองค์กรภาครัฐส่วน จังหวัดซึ่งถึงแม้ชาวบ้านจะมีความเชื่อในศาสนาพุทธเถรวาทปัจจุบันแต่ก็ยังคงมีการนับถือ ผีแบบในอดีตโบราณควบคู่ไปด้วย

คำสำคัญ : อโรคยศาล, ประเพณี, พิธีกรรม, ความเชื่อ

Abstract

This qualitative thesis was study of Tradition, Ceremony and Beliefs in Arogyasala, Khonkaen Province in Present. The conduct the research was to study the documents and information from the field. The survey noted

and interviews with community groups, the practice and related by using the Bodhisattva in Mahayana Buddhism Cultural diffusion theory for descriptive analysis. The research areas were 1. Prapachai “KU” Ban Nakumnoi BuaYai district Nam Phong Khonkaen Province 2. Kaew “KU” Ban Huasra Don Chang district Muang Khonkaen Province

The results of the study found that both Arogyasala was Mahayana Buddhist monastery. Both was built in the 17th century by Jayavarman VII to be a place for religious ceremonies and healing people in the community which believing in Bhaisajayaguru Bodhisattva similar to the current hospital. But the Arogyasala in the past is currently hospitalized.. Arogyasala was constructed for Buddha image allowing people to worship. A psychological anchor After a group of Thai – Laos setting new village community in the surrounding area, Arogyasalas are used as a Theravada Buddhist places for worship. Thus began the ritual Beliefs arise Every year people are organizing tradition “songKu” during April this tradition is importance of community Ban Nakumnoi and neighborhood tradition “songKu” Will be held during the evening of 13 to 15 months 2 and community Ban Don Chang kaew “KU” It’s a tradition “Bun Ku Homkoi” set on the 6th of April every year Formed by the provincial government organizations . Even if people are counting Buddhism today. But it also has veneration spirit in conjunction with the ancient past.

Keywords : Arogyasala, Tradition, Ceremony, Beliefs

บทนำ

ในอดีตอาณาจักรเขมรโบราณถือได้ว่าเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กษัตริย์เขมรหลายพระองค์แผ่ขยายอำนาจไปสู่ดินแดนใกล้เคียง ไม่เว้นแม้กระทั่งดินแดนประเทศไทย (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2548) จากร่องรอย

หลักฐานทางโบราณคดีนั้นพบว่าดินแดนเอเชียอาคเนย์ มีการติดต่อกับอินเดียมานานและอย่างต่อเนื่องคือตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ของเอเชียอาคเนย์ซึ่งตรงกับสมัยก่อนอารยันของอินเดีย โดยในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 7-8 คงจะมีการติดต่อกันมากขึ้นและยังมีนักบวชทั้งในศาสนาพุทธและพราหมณ์ตลอดจนผู้ที่มีความรู้เดินทางเข้ามามากขึ้นกว่าแต่ก่อนจนปรากฏเป็นหลักฐานต่างๆให้เห็นเด่นชัดในเวลาต่อมา (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2522)

การรับวัฒนธรรมจากอินเดียในอาณาจักรเขมรโบราณนั้นเป็นการรับแบบค่อยเป็นค่อยไปและต่อเนื่อง(Medelaine Giteu, 1957)จนในที่สุดเมื่อรับไว้อย่างเต็มที่แล้วก็ได้มีการคลี่คลายสร้างวัฒนธรรมของตนเองขึ้นมาและอาณาจักรขอมโบราณมีหลักฐานว่าในยุคแรกๆ พุทธศาสนาได้รับความนิยมน้อยกว่าศาสนาพราหมณ์ ต่อมาได้รับความนิยมมากขึ้น และเข้าไปแทนที่ศาสนาพราหมณ์ในตอนหลัง และยังได้พบว่าพุทธศาสนาที่เข้ามามี 2 นิกาย คือ นิกายมหายาน ได้รับความนิยมอย่างมากก่อนช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 และนิกายเถรวาท เข้ามาแทนที่ในราวพุทธศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน (สรศักดิ์ จันทรวัดกุล, 2551)

หลังจากนั้นพระพุทธศาสนาเริ่มมีบทบาทสำคัญในราชสำนักยิ่งขึ้นเมื่อพระเจ้าอรรณทรวรมันที่ 2 พระราชบิดาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งขึ้นครองราชย์ในช่วงปี พ.ศ. 1698 ในรัชกาลต่อจากพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ผู้สร้างปราสาทนครวัด ถึงแม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนและการครองราชย์ในช่วงเวลาไม่นานนักของพระองค์ แต่การศึกษาจารึกของนักวิชาการพบว่าทรงนับถือพุทธศาสนา และมีพื้นฐานจากครอบครัวที่นับถือพุทธศาสนา จนกระทั่งในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พุทธศาสนามหายานที่มีความสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจากการได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาระลอกใหม่จากประเทศอินเดีย (วรรณวิภา สุเนตดา, 2548) ในช่วงที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ขับไล่พวกจามที่มารุกรานไปได้เมื่อ พ.ศ. 1724 แล้ว พระองค์ก็ขึ้นครองอำนาจสูงสุดและเปลี่ยนชีวิตของพระราชอาณาจักรอย่างถอนรากถอนโคน โดยการกำหนดให้พุทธศาสนามหายานเป็นศาสนาประจำชาติ การกระทำเช่นนี้มีผลให้อำนาจของอภิชนหรือชนชั้นสูง (Aristocracy) ทั้งหมดที่นับถือศาสนาฮินดูถูกขจัดไปด้วย นโยบายของพระองค์ไม่ได้ดำเนินไปโดยปราศจากผู้คัดค้าน ทางตอนใต้ของเมืองพระนคร ซึ่งในปัจจุบันคือจังหวัดพระตะบองนั้น เมืองมัลยัง (Malyang) ได้ลุกขึ้นต่อต้านนโยบายใหม่นี้ แต่กองทัพซึ่งกำลังฮึกเหิมหลังจาก

ทำสงครามชนะพวกจาม ก็ฝ่าฟันอุปสรรคของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้อย่างไม่ยากเย็น (วีระ ชีรภัทร, 2548)

หากแบ่งปราสาทขอมออกตามวัตถุประสงค์การสร้าง สามารถแบ่งได้ดังนี้ คือ ประการที่ 1) ปราสาทที่สร้างขึ้นตามคติเทวราชา มีลักษณะเป็นปราสาทที่สร้างขึ้นบนฐานที่ซ้อนลดหลั่นกันหลายชั้น โดยทั่วไปมีทั้งสิ้น 3-5 ชั้น ฐานเป็นชั้นเหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อสื่อความหมายถึงเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นศูนย์กลางจักรวาลตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ และพุทธ ประการที่ 2) ปราสาทที่สร้างขึ้นภายใต้คติบูชาบรรพบุรุษและผู้วายชนม์ ปราสาทเขมรหลายหลังหากดูเผินๆ ดูเหมือนว่าทุกแห่งจะสร้างขึ้นเพื่อถวายแด่เทพเจ้าเพียงอย่างเดียว แต่ความเป็นจริงหลายๆ แห่งสร้างขึ้นภายใต้คติบูชาบรรพบุรุษและผู้วายชนม์ด้วย ประการที่ 3) ปราสาทประจำชุมชน คือปราสาทที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยผู้สร้างอาจเป็นกษัตริย์ หรืออาจเป็นพราหมณ์บรโหิต ผู้นำท้องถิ่นก็ได้ ปราสาทเขมรในดินแดนประเทศไทยส่วนใหญ่สร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ ประการที่ 4) ปราสาทในลักษณะอื่นๆ นอกจากศาสนสถานต่างๆ ข้างต้น ยังมีศาสนสถานที่ทำหน้าที่เฉพาะด้วยได้แก่ อโรคยศาลหรือศาสนสถานประจำโรงพยาบาล และธรรมศาลา หรือศาสนสถานประจำที่พักของคนเดินทาง ศาสนสถานทั้งสองประเภทสร้างขึ้นโดยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2548)

ที่ผ่านมาได้เคยมีผู้สนใจศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับปราสาทขอมกันมาเป็นเวลานาน ในหลายๆ ด้านอันเป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ เช่น ทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ความเชื่อศาสนา วัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและลักษณะโครงสร้างของเรือนพักอาศัย และชุมชนรอบปราสาทเป็นต้น แต่ก็ดูเหมือนว่า จะเป็นการศึกษาที่มักจะเน้นเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง คือการศึกษาเฉพาะเรื่องแต่ละเรื่องเป็นสำคัญ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นการหยิบยกแง่มุมต่างๆ เพียงบางส่วน เมื่อกาลเวลาผ่านไปจนถึงปัจจุบันเมื่อปราสาทขอมยังคงหลงเหลือสภาพขององค์ปราสาทภายใต้บริบทของชุมชนอีสาน ที่เป็นกลุ่มชนกลุ่มใหม่ถึงแม้จะมีความเชื่อและพิธีกรรม ประเพณีในพุทธศาสนา เหมือนกับกษัตริย์เขมรโบราณ ต่างแต่ว่าเป็นพุทธศาสนมหายานและเถรวาทเท่านั้น กล่าวคือปราสาทเขมรโบราณเป็นรูปแบบของประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมแบบมหายาน ส่วนประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อของชาวอีสานเป็นแบบเถรวาท จากสภาพปัญหาในการศึกษา ดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยจึงเน้นที่จะศึกษา ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ของคนใน

ชุมชนที่มีต่อโรคนายกในจังหวัดขอนแก่นโดยมีเพียง 2 แห่งที่จัดในช่วงเดือนเมษายน เป็นสำคัญ ซึ่งจะช่วยให้สามารถเข้าใจสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมบนยุคโลกาภิวัตน์ของชาวอีสาน ที่มีความสัมพันธ์กับเงื่อนไขต่างๆ ได้อย่างกว้างขวาง อันจะเป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ศึกษากันอย่างลึกซึ้งต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษา ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ที่เกี่ยวข้องกับโรคนายก ของชุมชนจังหวัดขอนแก่นในปัจจุบัน

นิยามศัพท์เฉพาะ

โรคนายก หมายถึง “กู” หรือ พุทธศาสนสถานที่ใช้ประกอบพิธีและรักษาโรค คล้ายกับสถานพยาบาลในปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยกำหนดใช้เป็นสถานที่ศึกษาดังต่อไปนี้

1. กูประภาชัย 2. กูแก้ว

ประเพณี หมายถึง กิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม หลักธรรม ที่ปรากฏในโรคนายก

พิธีกรรม หมายถึง การกระทำที่มนุษย์ในสังคมกำหนดขึ้น เป็นขั้นเป็นตอน ในงานวิจัยนี้หมายถึง “พิธีกรรมการสรงน้ำกู” “และ” งานบุญกุ่ม่อข่อย

ความเชื่อ หมายถึง ความศรัทธา เคารพนับถือที่คนในสังคมยึดมั่น และยอมรับในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอาจมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุผลก็ได้ ซึ่งในงานวิจัยนี้หมายถึง ความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ เรื่องผีหรือเทวดา จิตวิญญาณที่มีต่อโรคนายก

ชุมชนจังหวัดขอนแก่น หมายถึง สถานที่ตั้งอยู่โดยรอบอันเป็นที่ตั้งของศาสนสถานอันเป็นที่ตั้งของกู 2 แห่งคือ 1. กูประภาชัย บ้านนาค่าน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น 2. กูแก้ว บ้านหัวสระ ตำบลดอนช้าง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ขอบเขตของงานวิจัย

1. ขอบเขตเนื้อหา

เพื่อศึกษาประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ที่เกี่ยวกับโรคนายก ของชุมชนจังหวัดขอนแก่นในปัจจุบัน

2. ขอบเขตพื้นที่การวิจัย

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ในการวิจัยเรื่อง ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ของชุมชน จังหวัดขอนแก่นต่อ อโรคยศาล ดังต่อไปนี้

1. กู่ประภาชัย บ้านนาคำน้อย ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
2. กู่แก้ว บ้านหัวสระ ตำบลดอนช้าง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

วิธีดำเนินการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย
 - 1.1 แบบสำรวจ (Basic Survey)
 - 1.2 แบบสังเกต (Observation) แบ่งเป็น 2 แบบคือแบบสังเกต มีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบสังเกต แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)

- 1.3 แบบสัมภาษณ์ (Interviews) แบ่งออกเป็น 2 แบบคือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) และสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interviews)

2. ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่การวิจัยคือ ชุมชนจังหวัดขอนแก่นที่มีอโรคยศาลตั้งอยู่ ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยใช้กลุ่มเป้าหมายเป็นรายบุคคลเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

- 2.1 กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) ได้แก่ กลุ่มบุคคลที่ให้ข้อมูลในเชิงลึกและสำคัญเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อต่ออโรคยศาล ของชุมชนจังหวัดขอนแก่น สามารถที่จะให้ข้อมูลได้เที่ยงตรง อันประกอบด้วย เจ้าอาวาส

- 2.2 กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) ได้แก่ กลุ่มปราชญ์ และชาวบ้าน
1.วัดประภาชัย บ้านนาคำน้อย อำเภอเมือง 2.วัดกู่แก้วสามัคคี ตำบลดอนช้าง อำเภอเมือง

- 2.3 กลุ่มผู้เกี่ยวข้อง (General Informants) ได้แก่ กลุ่มบุคคลที่มีความเกี่ยวข้อง กับประเพณี พิธีกรรม เช่น ชาวบ้าน บุคคลที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตพื้นที่วิจัย บุคคลที่มีความสัมพันธ์กับประเพณี เป็นต้น

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้จัดทำข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัย และกรอบแนวคิดของการวิจัย การจัดทำข้อมูลในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการศึกษา

1. กลุ่มประภาย วัตถุประสงค์

1.1 ด้านประเพณี ประเพณีการสงฆ์ซึ่งจัดทำขึ้นเป็นประจำทุกปี เป็นประเพณีในรอบปีที่ถูกให้ความสำคัญมากกว่าประเพณีอื่นๆ ของชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกับบริเวณที่ตั้งของกลุ่มประภาย โดยจัดขึ้นใน เมษายน (เดือน 5) ของทุกปี โดยจะมีการเตรียมงานตั้งแต่วันขึ้น 13 ค่ำ วันขึ้น 14 ค่ำ ส่วนวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เป็นวันสำคัญที่สุดในการจัดงานการสงฆ์ ชาวบ้านถือกันว่า เป็นพิธีกรรมที่สำคัญประจำหมู่บ้าน บรรดาลูกหลานของชาวบ้านที่เดินทางไปทำงานยังต่างถิ่น จะพากันกลับคืน สู่ถิ่นเกิด เพื่อเข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าวทุกปี ในตอนเช้าของวันดังกล่าวจะนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่จำนวน 9 รูป มาสวดพระปริตรที่ปะรำพิธีรอบสระน้ำโบราณ ซึ่งสระนี้จะจวนรอบด้วยด้ายสายสิญจน์จำนวน 9 รอบ ที่มุมสระทั้งสี่มุมก็จะตั้งราชวัตร ประชาชนที่มาร่วมพิธีกรรมนี้จะจัดดอกไม้ธูปเทียนใส่จาน หรือพานมาถวายปรางค์กูเป็นขันธห้า ขันธแปด (ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ เรียกว่า ขันธห้า) นอกจากนี้จะจัดสำหรับหวานหนึ่งสำหรับถวายปรางค์กู ส่วนพระภิกษุสงฆ์ที่สวดพระปริตรนั้น ชาวบ้านก็จัดหาอาหารคาวหวานใส่ปันโต มาถวายต่างหากหลังจากถวายภัตตาหารเช้าแล้ว พระภิกษุสงฆ์จะสวดชัยมงคลคาถา พร้อมกับประพรมน้ำหรือสรงองค์ปราสาท พระพุทธรูปประธานและผู้ร่วมพิธี เป็นการเสร็จสิ้นพิธีสงฆ์เสร็จแล้วประชาชนที่มาร่วมงานจะพากันตักเอาน้ำในสระ ซึ่งถือว่าเป็นน้ำพระพุทธมนต์อันศักดิ์สิทธิ์ กลับไปฝากลูกหลานญาติพี่น้องที่ไม่ได้มาร่วมพิธี

1.2 พิธีกรรมสงฆ์ ขั้นตอนในการปฏิบัติ มีดังต่อไปนี้

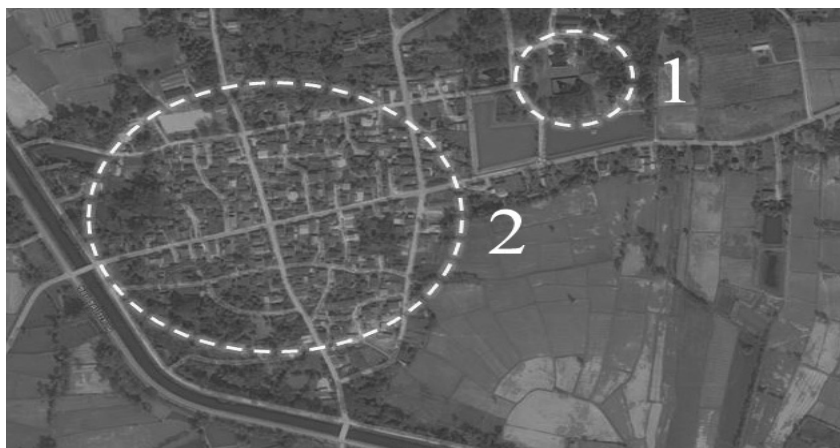
จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าหลังจากที่มีการตั้งชุมชนบริเวณรอบอโรยศาล ก็ได้เริ่มมีการจัดงานสงฆ์มาตั้งแต่ พ.ศ.2486 ซึ่งก่อนวันงานจะมีการจัดเตรียมสถานที่เพื่อประกอบพิธีกรรมซึ่งในวันขึ้น 13 ค่ำ 14 ค่ำ จะมีบรรดาชาวบ้านและผู้เฒ่าผู้แก่มาช่วยกันจัดเตรียมสถานที่ เตรียมปะรำพิธี ขึ้นบริเวณบนลานที่อยู่ระหว่างด้านหน้าองค์พระประธานและโคปุระ และสร้างโรงเรือนเป็นโครงไม้ไผ่ขนาดเล็กซึ่งใช้ประดิษฐาน

พระพุทธรูป ที่บริเวณมุมด้านในของกำแพงแก้ว ที่เชื่อมต่อกับโคปุระ โดยหันหน้ามาด้าน
ปรางค์ประธาน และช่วยกันเตรียมปัดกวาดสถานที่โดยรอบไม่ว่าจะเป็นศาลาวัด หรือสถานที่
ที่รอบๆ ใกล้เคียง โดยกำจัดวัชพืชออกไปให้สะอาดทั่วทั้งบริเวณ (ธนาพร ตรีศาสตร์,
2557:สัมภาษณ์)

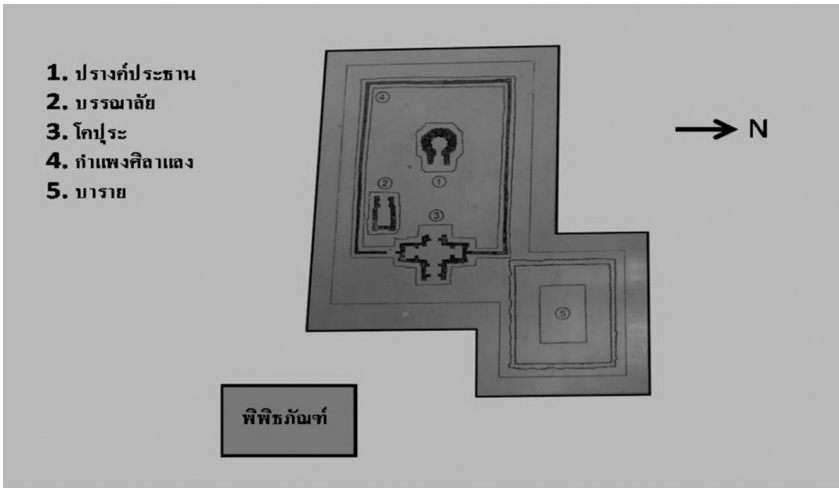
พิธีกรรมสงฆ์ ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 พิธีจะเริ่มจากตัวแทนของ
ชุมชนหรือ จ่า จะทำการบอกกล่าวถึงกุฎประภาลัย และมีพิธีเข้าทรงของคนในหมู่บ้าน โดย
จะอธิษฐาน หากบั้งไฟจุดสูงขึ้น แสดงว่าหมู่บ้านจะมีความสุข หรือเรียกสวนไร่นาจะ
มีความอุดมสมบูรณ์ แต่หากบั้งไฟแตกหรือจุดไม่ขึ้น ก็แสดงว่าในปีต่อไปหมู่บ้านจะมีเรื่อง
ราวไม่สงบสุข หรือผลผลิตทางการเกษตรจะไม่ดีเท่าที่ควร จากนั้นจะทำการแห่บั้งไฟรอบ
กุฎ 3 รอบ และนำบั้งไฟไปมอบให้ “หลวงปู่” คือพระพุทธรูปในกุฎประภาลัย แล้วจึงนำไป
จุดที่ด้านนอกกำแพงแก้ว เป็นการเสร็จสิ้นพิธีในช่วงกลางวัน ในอดีตนั้นพิธีการสงฆ์จะ
ทำพิธีเสี่ยงทายเป็นลำดับสุดท้าย แต่ในปัจจุบันพิธีกรรมดังกล่าวได้ถูกยกเลิกไป ในช่วง
กลางคืนจะมีการจัดมหรสพต่างๆ เช่นหมอลำ หนังกลางแปลง เพื่อเป็นการเฉลิมฉลอง
พิธีสงฆ์

1.3 ด้านความเชื่อ เป็นการผสมผสานความเชื่อเรื่องพุทธศาสนากับผีบรรพบุรุษ
ผีเจ้าที่ สิ่งที่ทำให้พิธีสงฆ์ มีความแตกต่างออกไปจากงานวันตรุษสงกรานต์คือ ความเชื่อ
เกี่ยวกับผีางเทวดา ผีเจ้าของพื้นที่ของกุฎประภาลัย เป็นสิ่งที่บ่งบอกความเชื่อ ละความ
กังวลที่ชาวบ้านรู้สึกเกี่ยวกับกุฎประภาลัย เพื่อให้ปกป้องคุ้มครองตนและให้ชุมชนอยู่ด้วย
ความปลอดภัยและมีความสุข โดยชาวบ้านนาคำน้อยและหมู่บ้านอื่นๆ ในละแวกเดียวกัน
ของเขตอำเภอน้ำพอง ตลอดจนชาวบ้านเขตตำบลหนองตุม ตำบลโคกสี อำเภอมือง
จังหวัดขอนแก่น มีความเชื่อว่า “กู๋องค์นี้พระยาขอมเป็นผู้สร้าง ส่วนจะสร้างในปีใด ไม่
สามารถจะบอกได้ และมีทหารที่รักษา กู๋ คือ เจ้าปู่หลังเขียว” จากการสัมภาษณ์ ผู้นำใน
การประกอบพิธีกรรม หรือ “จ่า” นั้นทำให้ทราบว่าที่มาของชื่อเจ้าปู่หลังเขียวนั้นเกิดขึ้น
จากตำนาน ความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้าที่ ซึ่งเป็นผีที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเจ้าที่คอยดูแลพื้นที่แห่ง
นี้ จากการสัมภาษณ์จ่า โดยชาวบ้านเชื่อว่าเป็น ผีนกรบ หรือ ผีทหาร เป็นความเชื่อแบบ
โบราณของคนในพื้นที่ก่อนจะมีการก่อสร้างกุฎประภาลัยโดยพญาขอม ซึ่งมีมาก่อนที่พระ
เจ้าชัยวรมันที่ 7 จะทรงสร้างในราวปี พ.ศ. 1700 ดังนั้น จึงทำให้กุฎประภาลัยเป็นศูนย์รวม
ความเชื่อของชุมชน และชุมชนบ้านนาคำน้อย ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับประเพณี และ

พิธีกรรมความเชื่อของชุมชน เช่นการทำบุญเดือนห้า หรือบุญสงกรานต์ ซึ่งเป็นประเพณีที่ปัจจุบันยังคงดำรงยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันอยู่จากข้อมูลข้างต้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ความเชื่อของชาวบ้าน ที่เกี่ยวข้องกับบ่อโรคยศาล เป็นเรื่องบอกเล่า หรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า เป็นตำนานประจำท้องถิ่น ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวอาจถูกสร้างขึ้น โดยคนใดคนหนึ่งจนเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนปรากฏการณ์ดังกล่าว เป็นความเชื่อพื้นฐานที่มาจากผีหรือสิ่งที่มองไม่เห็น นั้นจึงอาจสะท้อนได้ว่า ชุมชนแห่งนี้ยังคงดำรงไว้ซึ่งความเชื่อ ดั้งเดิมที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ แล้วนำมาเล่าซ้ำพร้อมความเชื่อใหม่ที่มากับบ่อโรคยศาลนอกจากนั้นแล้วยังมีความเชื่อที่เกิดขึ้นมาใหม่และมีความน่าสนใจเกิดขึ้นมาใหม่ให้ผู้ที่สนใจศึกษา (เว็น ตรีศาสตร์, 2557 : สัมภาษณ์)

ภาพที่ 1 แสดงภาพลักษณะภูมิประเทศ 1 ทุ่งประชาชัย และ 2 หมู่บ้านนาคำน้อย

ภาพที่ 2 แสดงแผนผังกุฏิระภายในปัจจุบัน

ภาพที่ 3 แสดง “เจ้า” หรือตัวแทนชุมชน เป็นผู้นำบอกกล่าวในการทำพิธี

2. กู่แก้ว วัดกู่แก้วสามัคคี

2.1 ประเพณี ประเพณีทำบุญกู่ฮ่อมฮ่อยได้เพิ่งเริ่มการจัดขึ้นเป็นครั้งแรกในวันที่ 6 เดือนเมษายน พ.ศ.2554 ซึ่งเนื่องจากทางภาครัฐมีแผนนโยบายพัฒนาศิลปะและวัฒนธรรมขึ้นมา ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลตอนช้าง อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น และ อบจ.ขอนแก่น ได้ริเริ่มให้มีประเพณี บุญกู่ฮ่อมฮ่อย เกิดขึ้นมา และจัดในช่วงเดือนเดียวกับประเพณีงานสงฆ์ ที่ภูประภาชัย แม้จะจัดในเดือนเดียวกันแต่ก็ไม่ได้เกี่ยวข้องร่วมกันแต่อย่างใด

ประเพณี บุญกู่ฮ่อมฮ่อย จะจัดขึ้นทุกปีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ซึ่งชาวบ้านตำบลตอนช้างและตำบลใกล้เคียง ประกอบด้วย ตำบลบ้านหว้า ตำบลบ้านเป็ด และตำบลเมืองเก่า ทุกคนจะรู้วันบุญกู่ฮ่อมฮ่อย และจะเข้าร่วมงานพิธีกรรม การขอขมา และขอพรจากหลวงพ่อดาเขียว โดยชาวบ้านจะนำปิ่นโต หรือ อาหารคาวหวานผลไม้ เป็นหม้อ ตามแต่ผู้มีจิตศรัทธาไปร่วมถวายพระ ส่วนผู้นำชุมชนก็จะนิมนต์พระสงฆ์หมู่บ้านละ 1 รูป เพื่อไปฉันภัตตาหารเพล และเจริญศีลพระพุทธรูป ๓ องค์ โบราณสถานกู่แก้ว โดยทุกหมู่บ้านจะพร้อมใจกันจัดทำต้นกัณฑ์หลอน (ต้นกัณฑ์หลอน คือ ต้นดอกเงิน) และขบวนกลองยาว เพื่อแห่ต้นกัณฑ์หลอนรอบโบราณสถานกู่แก้ว จำนวน 3 รอบ เพื่อนำเงินไปถวายพระสงฆ์และบำรุงศาสนาในตำบลตอนช้างตามที่คณะกรรมการหมู่บ้านเห็นชอบ มีกิจกรรมสรงน้ำหลวงพ่อดาเขียว (พระพุทธรูปแก้วสีเขียว) เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว มีการจัดทำโรงทานเพื่อให้ผู้เข้าร่วมงานพิธีกรรมประเพณีบุญกู่ฮ่อมฮ่อยได้รับประทานอาหาร เนื่องจากโบราณสถานกู่แก้วอยู่ห่างจากหมู่บ้าน ไม่มีร้านค้าร้านอาหาร

2.2 พิธีกรรม

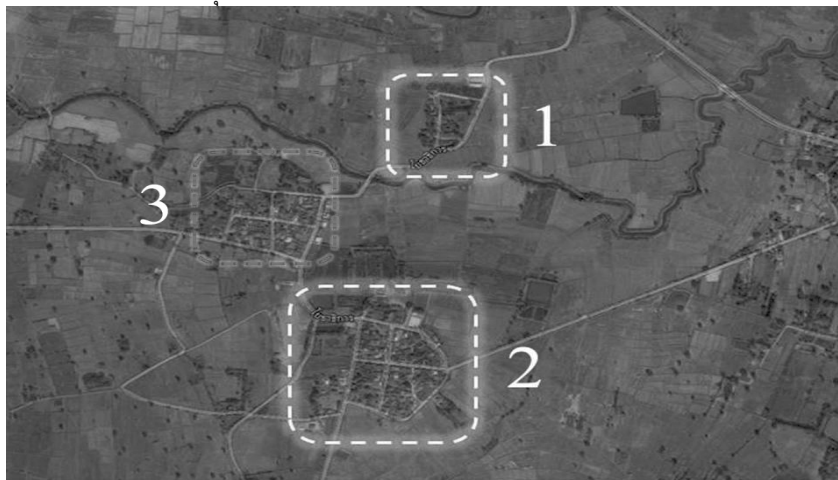
ในส่วนขั้นตอนของโครงการประเพณี “บุญกู่ฮ่อมฮ่อย” พิธีกรรมจะมีเพียงการรำบูชาบวงสรวงกู่เท่านั้น นอกนั้นทางภาครัฐจะเน้นให้มีกิจกรรมต่างๆ โดยให้ชาวบ้านชุมชนรอบข้างได้มีส่วนร่วมตามโครงการ ซึ่งจัดวันที่ 6 เมษายน ของทุกปี ในช่วงเช้ามีการลงทะเบียนผู้เข้าร่วมงานจากคณะ อบต.ตอนช้างและรวบรวมต้นดอกเงินแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งภายในบริเวณกู่แก้วจะมีการจัดงานจาก คณะอบต.ตอนช้างให้เลือกชมสินค้า OTOP ของดีบ้านฉิม นิทรรศการ - ชม ชิม อาหารโรงทานฟรีได้เชิญนายก อบจ.ขอนแก่น มาเป็นประธานเปิดพิธี ดร.พงษ์ศักดิ์ ตั้งวานิชกพงษ์ (นายกองค์การบริหารจังหวัดขอนแก่น) เดินทางมาเป็นประธาน เปิดพิธีงานประเพณี

“บุญกุ่มฮ้อย”ร่วมทำบุญตักบาตรพระสงฆ์ และนำเครื่องสักการบูชา บริเวณปราสาทประธานหลังจากนั้นจะมีการแสดงรำจากคณะนักเรียน นักศึกษาและครูจาก โรงเรียนตำบลดอนช้าง เช่นการรำบวงสรวงกุ่มแก้วรำสาวเข็นฝ้ายรำเซิ้งอีสาน ไทย – ลาว คณะอบต.ดอนช้างและชาวบ้านในชุมชนและรอบข้างเริ่มชบวนแห่ต้นดอกเงินรอบกุ่มแก้ว จำนวน 3 รอบ (โดยเปิดมโหรีจากเครื่องเสียง) แยกเป็น 2 ฝาย 1.ฝายตัวแทนถวาย ภัตตาหารเพล จตุปัจจัย แก่ พระสงฆ์ 2. ฝายเวทีกกลางมีการจัดประกวดส้มตำลีลาจาก คณะอบต.ดอนช้างโดยเชิญชวนชาวบ้าน ผู้สูงอายุในชุมชนรอบข้างกุ่มแก้วมาร่วมงานหลังจากนั้นจะมีการรดน้ำดำหัวและขอพรจากผู้สูงอายุในหมู่บ้าน โดยคณะทำงาน อบต.ดอนช้างมีพิธีการมอบเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและของชำร่วย โดยคณะอบต.ดอนช้างสุดท้ายมีการ จัดแสดงบนเวทีของยูเนี่ยน-ประกาศรางวัลส้มตำลีลาโดยทางทางคณะอบต.ดอนช้าง

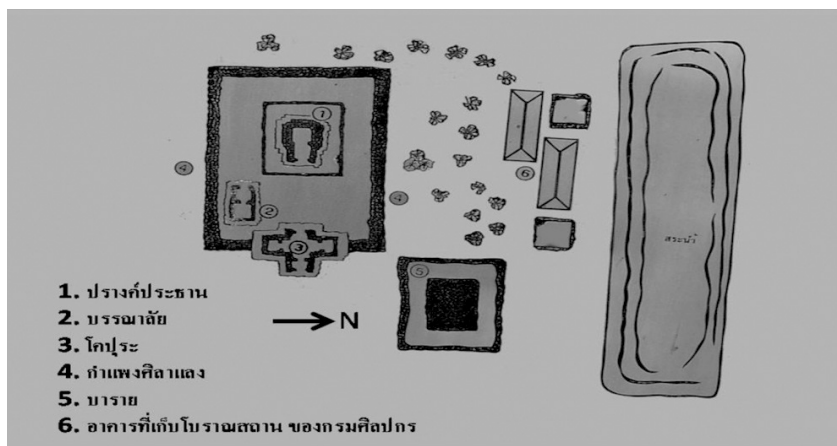
2.3 ด้านความเชื่อ

จากการศึกษาวิจัยพบว่า สิ่งที่ทำให้“งานบุญกุ่มฮ้อย” มีความแตกต่างออกไปจากงาน วันตรุษสงกรานต์คือ ความเชื่อเกี่ยวกับผีसाงเทวดา ผีเจ้าของพื้นที่ของ กุ่มแก้ว เป็นสิ่งที่บ่งบอกความเชื่อ ที่ชาวบ้านรู้สึกเกี่ยวกับกุ่มแก้ว เพื่อปกป้องคุ้มครองตน จากการสัมผัสภยันตรายจากเจ้าอาวาสทำให้ทราบ ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับผี นั้นมีมาก่อน ที่ศาสนาพุทธ กับ พราหมณ์ จะแพร่หลายในประเทศไทย ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับผีเกิดขึ้นโดยชนเผ่าดั้งเดิม ที่เข้ามาอยู่อาศัยบริเวณ อโรคยศาล ทำให้เกิดมี ศิลปวัฒนธรรม และด้านอื่นๆ ขึ้นมาชาวบ้านในชุมชนจะเชื่อว่า มีผีเจ้าที่ ผีที่คอยคุ้มครองกุ่ม หรือ เรียกว่า “หลวงพ่อดาเขียว” ซึ่ง คอยคุ้มครองบริเวณ “กุ่มแก้ว” และชุมชนชาวบ้านรอบข้าง เช่น ถ้ามีคนเข้าไปในบริเวณกุ่ม โดยไม่ได้กราบไหว้ อาจจะมีอันเป็นไป ไม่เว้นแม้แต่สัตว์ วัว ควาย ของชาวบ้านที่เข้าไป กินหญ้าบริเวณ “กุ่มแก้ว” โดยไม่ขออนุญาตก่อนก็อาจจะมีอันเป็นไป หรืออีกเหตุการณ์หนึ่ง ได้มีคนนำสิ่งของที่อยู่ในบริเวณกุ่มแก้ว กลับออกมาด้วย ซึ่งหลังจากกลับบ้านไปก็ได้ มีผีเจ้าที่ มาตามทวงของสิ่งนั้นคืน ซึ่งอาจมาในความฝัน จะต้องใช้จ้ำหรือร่างทรง ทำพิธี ขอมมาต่อหลวงพ่อดาเขียวถึงจะหาย และอีกความเชื่อตามวิถีชีวิตชุมชน ชาวบ้านจะทำ กิจกรรมใดๆ อาชีพต่างๆ จะเดินทางไปทีใดเพื่อความปลอดภัย จะต้องมาขอรับพรจาก หลวงพ่อดาเขียวทุกครั้งเพื่อความเป็นสิริมงคลสืบไป (พระครูบุญชยากร, 2557 : สัมภาษณ์)

ความเชื่อในอโรคยาศาลแห่งนี้ เป็นความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างคนในวัฒนธรรมไทย-ลาว กล่าวคือ ประเพณีบุญกู่เป็นความเชื่อเกี่ยวกับผีส่วนประเพณีสงกรานต์เป็นการผสมระหว่างพุทธกับพราหมณ์

ภาพที่ 4 แสดงลักษณะภูมิประเทศ บริเวณ 1.วัดกู่แก้วสามัคคี

ภาพที่ 5 แสดงแผนผังอโรคยาศาลกู่แก้ว ประกอบด้วย 1. ปราสาทประธาน 2. บรรณาลัย 3. โคปุระ 4. กำแพงศิลาแลง 5. บาราย 6. อาคารเก็บชิ้นส่วนโบราณวัตถุ

ภาพที่ 6 แสดงภาพการรำบวงสรวงภูแก้ว

สรุปและอภิปรายผล

1. **ด้านประเพณี** ประเพณีการสรงภู ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่ถูกให้ความสำคัญมากกว่าประเพณีอื่นๆ ในรอบปี ชุมชน ที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกับบริเวณที่ตั้งของภูประภาชัยการสรงภู ซึ่งจัดทำขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยจัดขึ้นในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน เมษายน (เดือน 5) ของทุกปี ชาวบ้านจะมาร่วมกันช่วยจัดเตรียมงานตั้งแต่วันขึ้น 13 ค่ำ วันขึ้น 14 ค่ำ เป็นการเตรียมงานส่วนวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เป็นวันสำคัญที่สุดในการจัดงานการสรงภู ชาวบ้านถือกันว่า เป็นพิธีกรรมที่สำคัญประจำหมู่บ้านขั้นตอนของการประกอบพิธีสรงภู นั้น มีองค์ประกอบบางอย่างคล้ายคลึงกับพิธีตรุษสงกรานต์ ซึ่งตรุษสงกรานต์จะมีพิธีที่ประกอบไปด้วยการสรงน้ำพระพุทธรูป เก็บดอกไม้บูชาพระ ตลอดจนการทำบุญตักบาตร ก่อพระเจดีย์ทราย และการคารวะต่อบิดามารดา ผู้เฒ่าผู้แก่ ส่งท้ายด้วยพิธีบายศรีสู่ขวัญ แล้วนำน้ำที่เหลือจากพิธี มารดให้แก่ผู้ร่วมงานซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอนุสรณ์บุญชัย (2550) โดยศึกษาถึงประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิตของผู้คนในภาคอีสานทำให้ทราบว่าชาวอีสานมีความเชื่อบางอย่างในการดำรงชีวิตคล้ายคลึงกัน นั่นคือการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเนื่องด้วยภาคอีสานเป็นภูมิภาคที่แห้งแล้ง น้ำจึงมีความสำคัญโดยเฉพาะน้ำฝนที่ตกตามฤดูกาล ได้สะท้อนออกมาทางวัฒนธรรมในรูปแบบของ “ฮีตสิบสอง”

ซึ่งผสมผสานการดำเนินชีวิตกับคติความเชื่อทางพุทธศาสนา และความเชื่ออื่นๆ ซึ่งได้ถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมและศิลปกรรมจนเกิดรูปแบบสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อสร้างจินตนาการ และสื่อความหมายในการรับรู้ร่วมกัน โดยพบว่า ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของ นิติกร ทองธีรกุล (2550) ได้กล่าวว่า พิธีกรรม และทฤษฎีบทบาท ศิลปวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน แต่ละสังคมไม่อาจดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองโดดๆ โดยปราศจากรากเหง้าและความหมายทางวัฒนธรรมของชุมชนและสังคมที่เป็นต้นกำเนิดของศิลปะนั้นๆ เมื่อใดก็ตามที่ศิลปะถูกทำให้เสื่อมค่าขาดการดูแลเอาใจใส่ ทำให้เสียหาย ถูกพราง ถูกถอดออกไป ถูกทำให้แยกขาดจากบริบทของชุมชนหรือสังคมที่เป็นตัวกำหนดความหมายและคุณค่างานศิลปะนั้นๆ ก็จะทำให้หมดความหมายในเชิงวัฒนธรรมของชุมชน และสังคมเดิมไปโดยปริยาย ประเพณีวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ดัดแปลงปรับปรุงหรือผลิตขึ้นมาเพื่อความเจริญงดงามในชีวิตมนุษย์เป็นส่วนร่วมที่ถ่ายทอดกันได้เลียนแบบกันได้เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของส่วนร่วมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนสมัยก่อนสืบทอดกันมาเป็นประเพณี วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความคิดเห็น หรือการกระทำของมนุษย์ในส่วนรวมที่เป็นลักษณะเดียวกัน

โดยพบว่าผลการวิจัยสอดคล้องกับ กับทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ในด้านการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่มีลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมหนึ่งแพร่กระจายไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง ที่เขียนโดยเอช.จี.บาร์เน็ต (H.G.Barnett) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันผู้ซึ่งสนใจในประเด็นที่เกี่ยวกับนวัตกรรม (Innovation) ที่ถือว่าเป็นตัวแทนจากวัฒนธรรมหนึ่งและการถ่ายทอดไปยังวัฒนธรรมอื่นโดยปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สามารถถ่ายทอดได้หมายความว่า วัฒนธรรมเป็นของที่มีอยู่แล้วในสังคม คือเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมจึงมีการสอนหรือถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อนให้แก่คนในรุ่นต่อมา จากบุคคลหนึ่งหรือจากกลุ่มชนหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปอีกกลุ่มชนหนึ่ง ซึ่งในการที่วัฒนธรรมสามารถถ่ายทอดกันได้ ตลอดจนสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้เป็นสื่อกลางในการสื่อความหมาย ถ้าหากวัฒนธรรมไม่ได้รับการถ่ายทอด วัฒนธรรมก็จะสูญหายไปจากสังคม

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้ทราบว่าประเพณี กลุ่มวัฒนธรรมไทย – ลาวได้เริ่มแพร่วัฒนธรรมเข้ามาในอีสานตอนบน ประมาณปีพุทธศักราช 1900 จนเกิดเป็นขั้นตอนพิธีกรรม ความเชื่อสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบันทำให้มีประเพณี ฮีตสิบสองตามธรรมเนียมภาคอีสานเกิดและประเพณีการสรงกู่ ได้เกิดขึ้น

2. ด้านพิธีกรรม

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ กู่ประภาชัย มี 2 ขั้นตอนหลักคือ พิธีกรรมในการบูชาและพิธีกรรมสงฆ์พิธีกรรมในอโรยศาล เริ่มจากมีกระบวนการ ด้านความเชื่อและปฏิบัติต่อเนื่องกันมาจนเป็นขั้นตอน ประเพณีนอกจากนี้แล้วยังพบว่าผลการวิจัยได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาวิระ สุขแสง (2550) ศึกษาว่า ขั้นตอนของพิธีกรรมพบว่า ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรมมีวัดมีรูปแบบเฉพาะผู้ประกอบพิธีกรรมมักจะปฏิบัติตามแบบแผนที่ได้รับสืบทอดต่อกันมาอย่างเคร่งครัด โดยจะไม่ข้ามหรือเพิ่มขั้นตอนในระหว่างการประกอบพิธีกรรม ซึ่งชาวบ้านในชุมชนบ้านนาคำน้อยจะปฏิบัติตามทำเนียมประเพณีที่สืบทอดต่อเนื่องกันมาแต่อดีตโดยสอดคล้องกับงานศึกษาของ วิฑูรย์ คุ่มหอม (2551) ซึ่งพบว่าพิธีกรรมงานปีผัดสะทอนความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยการศึกษาครั้งนี้ค้นพบที่สำคัญ 5 ประการ ประการแรกค้นพบว่าความสัมพันธ์ของเครือญาติช่วยสร้างความเชื่อมั่นทางจิตให้กับบุคคล ประการที่สองพิธีกรรมมีส่วนในการสร้างสำนึกของความเป็นกลุ่ม ประการที่สาม มีการควบคุมทางสังคมผ่านการประกอบพิธีกรรม ประการที่สี่ มีการสร้างความร่วมมือภายในชุมชน และประการสุดท้าย พิธีกรรมนี้ช่วยสร้างเครือญาติความร่วมมือกับชุมชนรอบข้าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความสัมพันธ์กัน สำหรับเงื่อนไขสืบทอดและการดำรงอยู่ของพิธีกรรมท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนั้นมี ปัจจัยอยู่ 3 ประการ คือ เงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของชุมชนท้องถิ่นและสังคมไทยโดยรวม เพราะชาวบ้านนาคำน้อยนั้นจะมีการร่วมมือช่วยกันจัดงานประเพณีโดยความศรัทธาและงานรวมกลุ่มเครือญาติในหมู่บ้านด้วย โดยพบว่าผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของ อีรณันท์ ช่วงพิชิต (2551) ได้กล่าวว่า “พิธีเจ้าเซ็น” มีบทบาทในการแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชนที่มีสำนึกร่วมอันเกิดจากความสัมพันธ์ทั้งทางด้านสังคม ความเป็นเครือญาติ และสำนึกร่วมในความเชื่อความศรัทธาทางศาสนาอย่างเดียวกัน ผ่านความเป็น “แขกเจ้าเซ็น” ทั้งยังมีบทบาทในการแสดงออกถึงสำนึกร่วมของผู้คนร่วมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยในด้านความเชื่อ ที่มีบทบาททางสังคม นอกจากนี้แล้วยังพบว่าผลการวิจัยสอดคล้องกับทฤษฎีคติชนในการอธิบายกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและพิธีกรรมของชุมชนรอบอโรยศาล

ในส่วนขั้นตอนพิธีการของงานบุญกู่ฮ่อม้อย ซึ่งเนื่องจากทางภาครัฐมีแผนนโยบายพัฒนาศิลปะและวัฒนธรรมขึ้นมา ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลดอนช้าง อำเภอบ้านฝาง

เมือง จังหวัดขอนแก่นและ อบจ.ขอนแก่น ได้ริเริ่มให้มีประเพณี บุญอุ้มช้อย เกิดขึ้นมา และจัดในช่วงเดือนเดียวกับประเพณีงานสรงกู่ ที่ภูประภายัย แม้จะจัดในเดือนเดียวกันแต่ก็ไม่ได้เกี่ยวข้องร่วมกันแต่อย่างใด โดยพิธีกรรมที่เน้นจะมีเพียงการรำบูชาบวงสรวงกู่เท่านั้น นอกนั้นทางภาครัฐจะเน้นให้มีกิจกรรมต่างๆ โดยให้ชาวบ้านชุมชนรอบข้างได้มีส่วนร่วมตามโครงการประเพณี ที่แตกต่างกับงานวิจัยคำ ของ ลักขณา ชาปู้ (2552) พบว่า คำศัพท์ที่ใช้ในการประกอบพิธี ทั้งคำศัพท์เรียกลำดับขั้นตอนและคำศัพท์เรียกเครื่องประกอบพิธี หมวดอาหาร หมวดคน และหมวดสถานที่ โดยทั่วไปคำศัพท์เขมรถิ่น มักออกเสียงไม่ตรงกับคำศัพท์เขมรถิ่นพวน อาจเป็นเพราะคนในชุมชนส่วนใหญ่พูดภาษาไทยในชีวิตประจำวันจึงทำให้ภาษามีอิทธิพลต่อการออกเสียง ทำให้พิธีกรรม ความเชื่อที่มีในแถบอีสานตอนบน ต่างไปจาก วัฒนธรรมอีสานใต้ ทางด้านพราหมณ์ทำให้ทราบว่าผลการวิจัยแตกต่างกับงานวิจัยของ McGrath Pu และ Phillips E. (2008) พบว่า พิธีโดยรอบการเสียชีวิตมีความสำคัญมากที่และจะมีความสำคัญกว่ากิจกรรมอื่น ๆ ทั้งหมดบทความนี้นำเสนอผลการวิจัยเกี่ยวกับพิธีศพดั้งเดิมด้วยความหวังว่ามันจะเป็นประโยชน์สำหรับพยาบาลที่ไม่ได้ทำงานกับชนพื้นเมืองชาวอะบอริจินซึ่งพิธีกรรมนี้มาแต่โบราณและไม่ใช้วัฒนธรรมจัดตั้งขึ้นใหม่จากข้อมูลดังกล่าว โดยสอดคล้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม Smith ยกตัวอย่างการแพร่กระจายทางศาสนาจากแนวคิดในเรื่องความเชื่อของคอนอียิปต์เกี่ยวกับเรื่องโลกัน-โลกหน้า ซึ่งแสดงออกจากมัมมี่ หรือเก็บศพอาบยาเอาไว้รอวิญญาณเข้ามาจุติร่างมนุษย์หรือมัมมี่นั้นอีกครั้งหนึ่งการสร้างรูปสฟิงค์และปิรามิดก็ล้วนเกิดมาจากแนวคิดศาสนาทั้งนั้น ซึ่งทำให้มีพิธีกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อที่จะทำให้เชื่อมโยงผู้คนให้กลับมาหาสู่กันในกลุ่มครอบครัว เครือญาติ เช่น ประเพณีสงกรานต์

3. ด้านความเชื่อ

ชาวบ้านนาคำน้อยและหมู่บ้านอื่นๆ ในละแวกเดียวกันของเขตอำเภอน้ำพอง ตลอดจนชาวบ้านเขตตำบลหนองตุ้ม ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีความเชื่อว่า กู่องค์นี้พระยาขอมเป็นผู้สร้าง ส่วนจะสร้างในปีใดไม่สามารถจะบอกได้ และมีทหารที่รักษากู่ คือ “เจ้าปู่หลังเขียว” จากการสัมภาษณ์ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมหรือ จ้านันทำให้ทราบว่าที่มาของชื่อเจ้าปู่หลังเขียวนี้นี้เกิดขึ้นจากตำนานความเชื่อเกี่ยวกับผีเจ้าที่ ซึ่งเป็นผีที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเจ้าที่คอยดูแลพื้นที่แห่งนี้ โดยชาวบ้านเชื่อว่าเป็น ผีนกรบหรือ ผีทหาร เป็นความเชื่อแบบโบราณของคนในพื้นที่ก่อนจะมีการก่อสร้างกู่ประภายัย

โดยพญาขอม ซึ่งมีมาก่อน ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จะทรงสร้างเป็นแบบแผนผัง ในราวปี พ.ศ. 1700 ความเชื่อในอโรยศาล กลุ่มภาชนันมีมาแต่กาลนาน ทำให้พิธีกรรม ความเชื่อที่แตกต่างไปจากกลุ่มวัฒนธรรม ภาคกลางและอีสานใต้ ความเชื่อ ชาวบ้านในชุมชน บ้านดอนช้างนั้นจะเชื่อว่ามี ผีเจ้าที่ ผีที่คอยคุ้มครองกู หรือ เรียกว่า หลวงพ่อตาเขียวซึ่ง คอยคุ้มครองบริเวณ กูแก้วและชุมชนชาวบ้านรอบข้าง ซึ่งพบว่าผลการวิจัยสอดคล้องกับ คำกล่าวของ สุจิตต์ วงษ์เทศ (2555) ได้กล่าวว่า ผี พรหมณ์ พุทธ นั้นเหมือนกัน เป็น ความเชื่อของมนุษย์ ที่ถูกมนุษย์ด้วยกันสร้างขึ้นเอง ตั้งแต่ยุคดั้งเดิมสืบจนปัจจุบัน ซึ่ง ศาสนาผี ได้ค่อยๆ รับสิ่งที่มีใน พรหมณ์ กับพุทธ โดยเลือกสิ่งที่ไม่ขัดกับหลักของผีเข้ามา เพื่อประดับ โดย ผี นั้นคอยรักษาภยันตรายของสังคม ส่วน พรหมณ์ กับพุทธ นั้นคอย รักษา จิตวิญญาณทางสังคม ซึ่งอำนาจทางผี พรหมณ์ พุทธ เกิดมาตั้งแต่ยุคดั้งเดิม แต่ จะแตกต่างกันเพียงใด ขึ้นอยู่กับเวลา และสถานที่ โดยเห็นได้จาก ประเพณี พิธีกรรม และ ศิลปกรรม ทั้งหลายที่ปรากฏในปัจจุบันทำให้ทราบว่า มนุษย์ในสมัยอดีต ได้เริ่มมีการนับถือ ผีมานานมากแล้ว โดยพบว่าผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธงกิจ นานาพูลสิน (2552) ได้กล่าวว่า แนวความเชื่อและการสร้างสรรค์รูปมกรได้ปรากฏครั้งในประเทศไทย ราวพุทธศตวรรษที่ 12 โดยสร้างขึ้นเพื่อใช้ประดับตกแต่งอาคารที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ได้แก่ ศาสนาพุทธลัทธิเถรวาท ลัทธิมหายาน ศาสนาพรหมณ์ฮินดู ซึ่งความหมายหลักของ มกร หมายถึง ความอุดม จากข้อมูลดังกล่าวพบว่าผลการวิจัยสอดคล้องกับ แนวความคิดทางพุทธศาสนา มหายาน ที่ กลุ่มวัฒนธรรม ไทย – ลาว ได้นับถือสักการะบูชาเกี่ยวกับ พระพุทธรูป ในลัทธิมหายานนอกจากนี้ซึ่งพบว่าข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดพระ โภชชัยคุรุไวฑูรยประภาส ปตฺตพฺท ปุรวปณฺธิธานวิเศษสูตรเป็นพระพุทธรูปเจ้าที่พบเฉพาะใน นิคมมหายาน ไม่พบในฝ่ายเถรวาทซึ่งเป็น ที่นับถืออย่างแพร่หลายในหมู่ชาวพุทธมหายาน ซึ่งแตกต่างกับการศึกษาของ สุนียรัตน์ เดชวิริยะกุล (2553) พบว่า 1. ศาลเจ้าที่ทำการ สำรอง แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ ศาลเจ้าที่มีการนับถือศาสนาเดียว และศาลเจ้าที่มีการ นับถือมากกว่า 1 ศาสนา ได้แก่ ศาสนาพุทธ ศาสนาเต๋า ศาสนาขงจื้อ และความเชื่อท้องถิ่น ของชาวจีนดั้งเดิมในการนับถือประติมากรรมรูปเคารพของชาวจีนแต่ละกลุ่มภาษาจะไม่มี การแบ่งแยก รูปเคารพเฉพาะกลุ่มอย่างชัดเจนประติมากรรมรูปเคารพในศาสนาพุทธ เช่น พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร(เจ้าแม่กวนอิม) พระศรีอริยเมตไตร (พระสังกัจจายน์), ในศาสนา เต๋า เช่น เจ้าพ่อเสือ เทพเจ้ากวนอู ในศาสนาขงจื้อ เช่น ขงจื้อ และความเชื่อท้องถิ่น

เช่น ปิงเถ่าถง เป็นต้น ทำให้วัฒนธรรมในภาคกลางมีความเชื่อที่หลากหลายทางเชื้อชาติ แตกต่างกับความเชื่อ ในกลุ่มวัฒนธรรม ไทย-ลาว ซึ่งแถบชุมชนภาคอีสานส่วนใหญ่ จะมีวิถีชีวิตแบบเกษตร ทำให้ความเชื่อที่คล้ายคลึงกันเพื่อที่จะได้มีกำลังใจในการดำเนินชีวิต อย่างเช่น การจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย เพื่อทำนายถึงสภาพฝนฟ้า อากาศ จะช่วยทำให้ ผลผลิตทางการเกษตรปีนี้จะดีหรือไม่ หรือการนับถือผี ปู่ ย่า บรรพบุรุษ เพื่อให้ช่วยดูแล แหล่งผลผลิตทางการเกษตรหรือแม้แต่ช่วยคุ้มครองบ้านเรือน

4. สรุปผลผลของการศึกษาพบว่าอโรคยศาลทั้งสองแห่งนั้นเป็นพุทธศาสนสถานแบบมหายานได้ถูกสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 โดยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เพื่อเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีทางพุทธศาสนาและรักษาโรคให้กับคนในชุมชน คล้ายกับสถานพยาบาลในปัจจุบัน แต่ความต่างของอโรคยศาลในอดีตและโรงพยาบาลในปัจจุบัน คือ อโรคยศาลนั้นจะมีการก่อสร้างวิหารประจำอโรคยศาลไว้ สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป เพื่อให้ชาวบ้านมาสักการบูชา เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ภายหลังจากที่มีกลุ่มคน วัฒนธรรมไทย-ลาว เข้าไปตั้งชุมชนหมู่บ้านใหม่ ในพื้นที่บริเวณรอบ “อโรคยศาล” จึงถูกใช้เป็นศาสนสถานของพุทธแบบเถรวาท จึงเริ่มมีพิธีกรรม ความเชื่อต่างๆ เกิดขึ้น ทุกๆ ปี ชาวบ้านนาคำน้อยจะจัดงานประเพณีงานสงกรานต์ ในช่วงเดือนเมษายน ซึ่งประเพณีนี้เป็นประเพณีสำคัญของชุมชนบ้านนาคำน้อยและใกล้เคียง ประเพณีการสงกรานต์ (สงกรานต์) จะจัดขึ้นในช่วงวันขึ้น 13 ค่ำ ถึง 15 ค่ำ เดือน 2 โดยชุมชนบ้านดอนช้าง “กุ้แก้ว” ก็มีงานประเพณี บุญกุ่มข่อย ซึ่งจัดในวันที่ 6 เมษายน ของทุกปี ซึ่งเกิดขึ้นโดยกลุ่มองค์กรภาครัฐส่วน จังหวัดซึ่งถึงแม้ชาวบ้านจะมีการนับศาสนาพุทธในปัจจุบัน แต่ก็คงยังมีการนับถือ ผี แบบในอดีตโบราณควบคู่ไปด้วย

เอกสารอ้างอิง

- อนุสรณ์ บุญชัย .(2550).พุทธสถานอุทยานการเรียนรู้พระพุทธศาสนาแห่งภาคอีสาน. วิทยานิพนธ์ ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสถาปัตยกรรมไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นิติกร ทองธีรกุล.(2550). กระบวนการสื่อสารของชุมชนในการสืบทอดประเพณีผีปู่ย่า ตาบลอแก้ว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- พระมหาวิระ สุขแสง (2550). **มะมั่วด:พิธีกรรมและความเชื่อของกลุ่มคนพูดภาษาเขมรถิ่นอำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์**. การค้นคว้าอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก สาขาวิชาเขมรศึกษาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
- วิฑูรย์ คุ่มหอม (2551). **การศึกษาพิธีกรรมงานปีผีเมด:ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมบ้านบ่อมอญ –บ่อพรหมณ์ ต.นาขัว อ.เมือง จ.เพชรบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.สาขาวิชามานุษยวิทยา.มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ธีรนนท์ ช่วงพิชิต (2551). **พิธีเจ้าเซ็น (อาซูรอ) : อัตลักษณ์และการธำรงชาติพันธุ์ ของมุสลิมนิกายชีอะห์ในสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชามานุษยวิทยา สาขาวิชามานุษยวิทยาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ลักขณา ขาปู (2552). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์พิธีการเลี้ยงผีเขมรในหมู่บ้านหัวสำโรง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก สาขาวิชาเขมรศึกษาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- McGrath PandPhillips E. (2008). Insights on end-of-life ceremonial practices of Australian Aboriginal peoples.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2555). **“อำนาจ” ของ ผี, พรหมณ์, พุทธ**. ต้นฉบับปาฐกถาแขวนเสรีภาพ
- รงกิจ นานาพลสิน. (2552). **คติความเชื่อและรูปแบบ “มกร” ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ในประเทศไทย**. การค้นคว้าอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วรรณวิภา สุนต์ตา. (2548). **คติรัตนตรัยมหายานในศิลปะเขมรช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ที่พบในภาคกลางของประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุนีย์รัตน์ เดชวิริยะกุล (2553). **คติความเชื่อของชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ : กรณีศึกษาจากประติมากรรมรูปเคารพ**. การค้นคว้าอิสระ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

- ผาสุก อินทรารูธ. (2531). **พุทธศาสนาและประติมานวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากรวิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2548). **ปราสาทขอมในดินแดนไทย: ความเป็นมาและข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สัทธ ติสอติศกุล. (2522). **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ พ.ศ. 2000**. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สรศักดิ์ จันทน์วัฒนกุล. (2551). **ประวัติศาสตร์และศิลปะแห่งอาณาจักรขอมโบราณ**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- Medelelaine, G. (1957). *Histoire du Cambodge*. Paris: Librairie Marcel Didier.
- วีระ ชีรภัทร (2548). **ปราสาทพระขรรค์กำแพงสวาย ในเส้นทางของอาณาจักรและเครือข่ายสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7**. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2548). **ปราสาทขอมในดินแดนไทย:ความเป็นมาและข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ธนาอร ตรีศาสตร์, 2557: สัมภาษณ์
- พระครูบุญชยากร.เจ้าอาวาสวัดไชยศรี. สัมภาษณ์: 2557
- เว็น ตรีศาสตร์ จำ หรือผู้ดูแลปรากฏ์ุประภาชัย. สัมภาษณ์. 2557